

Μοναξιά και ψυχαναλυτική διαδικασία, μεταβίβαση και αντιμεταβίβαση¹

Δημήτρης Μαλιδέλης

Κλινικός ψυχολόγος, Κέντρο Ψυχικής Υγείας Περιστερίου

*«Σε ποια στιγμή ακριβώς το πραγματικό
μεταμορφώθηκε σε εξωπραγματικό,
η πραγματικότητα σε ονειροπόληση;
Πού ήταν τα όρια; Πού είναι τα όρια;»*

Milan Kundera: *«Η ταυτότητα»*

Στο παρόν κείμενο περιγράφεται ο τρόπος που το συναίσθημα της μοναξιάς, στο πλαίσιο της μεταβίβασης-αντιμεταβίβασης, μπορεί να γίνει εργαλείο της ψυχαναλυτικής τεχνικής για την ανάπτυξη του ψυχικού βάθους και της λειτουργίας του ψυχισμού του θεραπευτικού ζεύγους. Στο πλαίσιο της εξέλιξης της, η σύγχρονη ψυχαναλυτική τεχνική χαρακτηρίζεται από την αναφορά στα ασυνείδητα νοήματα και στο 'εδώ και τώρα', αλλά και στον ψυχισμό του θεραπευτή ως εργαλείου, που μέσω των συναισθημάτων και των σχέσεών του, αποκτά καλύτερη πρόσβαση στον ψυχισμό του ασθενούς. Η ψυχαναλυτική συνάντηση ανάμεσα σε δύο άτομα θεωρείται μοναδική και ανεπανάληπτη. Μέσω του κλινικού υλικού, που παρυσιάζεται, διαφαίνεται πως η προβληματική ταύτιση με τον ενδοψυχικό και τον διυποκειμενικό της χαρακτήρα, μπόρεσε, στη συγκεκριμένη περίπτωση, να αποτελέσει το κύριο όργανο μέσω του οποίου ο θεραπευτής ανέκτησε πρόσβαση σε δικές του ασυνείδητες πλευρές και αύξησε την ικανότητα του ασθενούς να έχει πρόσβαση και σε δικές του «χαμένες» υποκειμενικές εμπειρίες, στον εαυτό του και στους σημαντικούς άλλους.

1. Μέρος του κειμένου αυτού ανακοινώθηκε στο Διεθνές Συμπόσιο με θέμα «Ιστορία και λειτουργία των μύθων στην ψυχανάλυση: συνδέσεις μυθολογίας, τραγωδίας και κλινικής, Αθήνα, 4-8 Οκτωβρίου 2006.

Εισαγωγή

Ο Freud (1912) ορίζει ως κεντρικό σημείο της ψυχαναλυτικής τεχνικής την έννοια της μεταβίβασης, που ενυπάρχει ως ένα βαθμό σε κάθε ανθρώπινη σχέση. Η Klein θεωρεί ότι η αρνητική και η θετική μεταβίβαση είναι αλληλένδετες και για να κατανοήσουμε τη μεταβίβαση: «...είναι ουσιώδες να σκεφτόμαστε με όρους συνολικών συνθηκών που μεταβιβάζονται από το παρελθόν στο παρόν, καθώς και συναισθημάτων αμυνών και σχέσεων αντικειμένου» (Klein, 1952, σελ. 46), αλλά και ότι: «...μόνο αναλύοντας τη μεταβιβαστική συνθήκη σε βάθος μπορούμε να ανακαλύψουμε το παρελθόν, τόσο ως προς τις ρεαλιστικές όσο και ως προς τις φαντασιστικές πλευρές» (Klein, 1952, σελ. 45). Κατά τον Etchegoyen (1986), η μεταβίβαση είναι συγχρόνως το παρελθόν και το παρόν. Ανάμνηση, μεταβίβαση και ιστορία είναι στην πραγματικότητα αναπόσπαστα.

Σύμφωνα με τον Meltzer (1978), υπάρχουν διαφοροποιήσεις της ψυχαναλυτικής τεχνικής και κατανόησης της μεταβίβασης, μεταξύ των κυρίαρχων ψυχαναλυτικών μοντέλων (Φροϋδικό – Κλαϊνικό – Μπιονικό). Ο Lussana (2005) αναφέρει ότι στο κέντρο της θεώρησης του Freud βρίσκεται το ασυνείδητο, της Klein η ασυνείδητη φαντασίωση, ενώ στο κέντρο της θεώρησης του Bion βρίσκεται η συναισθηματική εμπειρία. Η Heimann (1950) θεωρεί την αντιμεταβίβαση ως αναπόσπαστο στοιχείο της ψυχαναλυτικής διαδικασίας, αναγκαίο για να προσεγγίσει η ψυχαναλυτική διαδικασία τα βαθύτερα επίπεδα του ψυχισμού του ασθενούς. Ο Ogden (1994) περιγράφει την ανάλυση της μεταβίβασης - αντιμεταβίβασης ως την ανάλυση ενός μοναδικού δι-υποκειμενικού συνόλου και όχι ως την ανάλυση

χωριστών ψυχολογικών οντοτήτων, που αναδύονται ανεξάρτητα η μια από την άλλη. Η σύνδεση της μεταβίβασης με την αντιμεταβίβαση θεωρείται αναγκαία, δεδομένου ότι, με την αποσύνδεσή τους, δεν υπάρχει τρόπος να βιώσει ο θεραπευτής πλευρές του κόσμου των εσωτερικών αντικειμένων του ασθενούς. Επιπλέον, η σύνδεση αυτή γίνεται στο πλαίσιο της προβλητικής ταύτισης, καθώς ο χαρακτήρας της διαδικασίας είναι κυρίως ασυνείδητος και έχει αναλογίες με την επικοινωνία μητέρας-βρέφους.

Σε γενικές γραμμές, όλα τα σύγχρονα ψυχαναλυτικά ρεύματα χαρακτηρίζονται από την εστίαση στα ασυνείδητα νοήματα στο «εδώ και τώρα» και από τη συνεχή αναφορά στα συναισθήματα και στις σκέψεις του αναλυτή, ενώ η διαφορά ανάμεσα στο «εδώ και τώρα» και στο «εκεί και τότε» εκμηδενίζεται από την αχρονικότητα ενός κυκλικού χρόνου (Ponsi, 1997).

Σύμφωνα με τον Bion, όταν δύο άτομα συναντιούνται, εγκαθιστούν μια σχέση, είτε το θέλουν είτε όχι. Αυτό ισχύει για όλους τους τύπους συναντήσεων, συμπεριλαμβανομένης και της ψυχανάλυσης (Pick, 1985). Κατά τον Ferro (1992) υπάρχει «...μία μόνο ψυχανάλυση με ποικίλες κλινικές καταστάσεις στις οποίες πρέπει να βρεθεί μία «πραγμάτωση», μέσω διαφόρων μοντέλων και με διαφορετικά ίσως αντικείμενα. Ωστόσο, η έμφαση στις διαφορές επιβεβαιώνει πως κάθε ψυχαναλυτική συνάντηση είναι μοναδική και ανεπανάληπτη» (Ferro, 1992, σελ. 29-30).

Η Klein (1963), στην εργασία της «για την έννοια της μοναξιάς», θεωρεί ότι το συναισθημα της μοναξιάς οφείλεται στη νοσταλγία για την αρχική σχέση με τη μητέρα: τότε που η στενή επαφή του ασυνείδητου της μητέρας και του παιδιού επέτρεπε την

κατανόηση, χωρίς τη χρήση του λόγου. Η αίσθηση ότι αυτή η βαθιά επικοινωνία είναι χαμένη για πάντα οδηγεί στο συναίσθημα της μοναξιάς, που κυριαρχεί σε όλη τη ζωή του ατόμου. Το συναίσθημα αυτό αποτελεί συχνά εμπόδιο για τις σχέσεις αγάπης. Η Klein (1963) υποστηρίζει ότι «...υπάρχει πάντα μια στενή σχέση ανάμεσα στην ικανότητα να δέχεσαι και στην ικανότητα να παίρνεις... και τα δύο σχετίζονται με το καλό αντικείμενο, αντισταθμίζοντας την αίσθηση της μοναξιάς» (Klein, 1963, σ. 310).

Η περίπτωση του Σ

Θα αναφερθώ στο συναίσθημα της μοναξιάς, ως κυρίαρχης εκδήλωσης της ψυχικής ζωής ενός ασθενούς, όπως την αντιλήφθηκαν στο πλαίσιο της μεταβίβασης-αντιμεταβίβασης. Θα εστιάσω σε στοιχεία της ασυνείδητης επικοινωνίας στο πλαίσιο της ψυχανalyτικής θεραπείας και στη δυνατότητα που προσέφεραν στην εξέλιξη της διαδικασίας.

Πρώτη φάση

Ο Σ, 35 ετών, ζήτησε ψυχολογική βοήθεια μετά από παρότρυνση συγγενικών του προσώπων, λόγω της συμπεριφοράς του (άσκοπες σχέσεις, κακή οικονομική διαχείριση, χρήση αλκοόλ κτλ). Από τη στάση τους, ο Σ συμπεράνε πως δεν άντεχαν πλέον το αποτέλεσμα της συμπεριφοράς του. Ο Σ, μετά από λίγα χρόνια γάμου, χώρισε με την Α. Αυτό που προκάλεσε το χωρισμό και τα επεισόδια ήταν η ασταθής συμπεριφορά του. Η σχέση με την Α. ήταν μάλλον μια σχέση αντίστοιχη με αυτές του παρελθόντος. Κάθε φορά που ο Σ εμπλεκόταν σε

μια στενή προσωπική σχέση είχε συμπεριφορές εξαιτίας των οποίων ο άλλος απομακρυνόταν, διατηρώντας την εικόνα ότι έκανε «ό,τι μπορούσε» αναφορικά με τον Σ. Τον ίδιο δεν έμοιαζε να τον ξενίζει η έκβαση της σχέσης με την Α., ενώ μετά το ρεαλιστικό τέλος της σχέσης δεν ξανασυναντήθηκαν ποτέ. Από την εφηβεία, η ερωτική του ζωή έμοιαζε ένα ατελείωτο ταξίδι αναζήτησης μιας τέλει ερωτικής σχέσης που δεν ερχόταν ποτέ. Ο Σ, την περίοδο αυτή, σχεδόν συνειδητά «έκανε σημαντικά πράγματα με άτομα μη σημαντικά», έκανε πολλές γνωριμίες, χωρίς στενούς δεσμούς, ίσως σε μια προσπάθεια να αρνηθεί τη μοναξιά που ένοιωθε. Οι μοναδικές μόνιμες σχέσεις που διατηρούσε ήταν με τη μητέρα και τα αδέρφια του, μεγαλύτερα από εκείνον, και τις οικογένειές τους, με σταθερό τον παρακάτω τρόπο: ο Σ ήταν το «κακό παιδί» που «υποστηρίχτηκε σε πολλές στιγμές της ζωής του, στην εφηβεία, στις σπουδές, στις σχέσεις, στους γάμους, διαφορετικά θα ήταν στο δρόμο». Ο Σ απολάμβανε το συγκεκριμένο «άσυλο» με μοναδικό τρόπο. Ο πατέρας απεβίωσε ξαφνικά όταν ο Σ ήταν 18 ετών. Με τη μητέρα διατηρούσε σχέση αμφιθυμίας και εξάρτησης. Η μητέρα είχε συνεχώς παράπονα και προσδοκίες από τον Σ και ήταν ο πρώτος αποδέκτης της διαλυμένης ζωής του.

Στις αρχικές συναντήσεις μας, ο Σ διατηρούσε μια στάση ιδιαίτερα απόμακρη. Δεν ανεχόταν κανενός είδους σύνδεση. Ήταν σα να τον είχαν φέρει και να τον είχαν «αφήσει» σ' εμένα. Σε κάθε μου παρέμβαση, αυτήν την περίοδο, είχα την αίσθηση ότι αντιδρούσε έντονα ή απόμακρα, σα να μην έπρεπε να διαταράσσω αυτό που ήταν μέσα στο δωμάτιο. Έλεγε αυτό που νόμιζε ότι ήθελα να ακούσω, σαν οι επιθυ-

μίες του να χάνονταν και να διαχέονταν ανάμεσα στις επιθυμίες των άλλων, ακόμα και εμού του ιδίου, ως επαγγελματία. Αισθανόμουν ότι είχα να κάνω με πολλούς ανθρώπους, μόνο που οι άνθρωποι αυτοί δεν ήταν ακριβώς εκεί. Είχα την εντύπωση ότι, σχεδόν συνειδητά, ένα μέρος του δεν ήθελε να μου μιλήσει, σα να ήταν «σταλμένος» από μητέρα, αδελφία και ψυχίατρο, ενώ εκείνος δεν ήθελε. Σε κάθε διερευνητική ερώτησή μου, έδινε μια απάντηση που ήταν σα να μιλάει κάποιος άλλος και για κάποιον άλλο. Από τις λίγες στιγμές που ένοιωθα ότι ο Σ ήταν παρών, ήταν οι στιγμές που μεγάλωνε και η καταθλιπτική του διάθεση. Το πρώτο που σκέφτηκα ήταν ότι η εγγύτητα μεγαλώνει τη μοναξιά του. Ζητούσε βοήθεια λέγοντας: «έχω προβλήματα και θέλω να τα αντιμετωπίσω», αλλά σε μη λεκτικό επίπεδο έμοιαζε να μην ενδιαφέρεται για τίποτα. Είχε σταθερά μια υποβόσκουσα ειρωνική συμπεριφορά, ενώ αντιμεταβιβαστικά το συναίσθημα της μοναξιάς ήταν πολύ έντονο.

Από την αρχική διαγνωστική εικόνα, είχα σκεφτεί ότι ο Σ παρουσίαζε σε μεγάλο βαθμό δομικά χαρακτηριστικά της οριακής οργάνωσης προσωπικότητας, όπως αυτά ορίζονται από τον Kernberg (1984, 1991) και το στοιχείο στις αρχικές συναντήσεις που συνηγορούσε για τη διάγνωση μιας σοβαρής διαταραχής προσωπικότητας (ναρκισσιστικής ή οριακής) ήταν η απόκλιση μεταξύ των τριών καναλιών επικοινωνίας. Κατά τους Clarkin, Yeomans and Kernberg (1999) όσο πιο διαταραγμένος είναι ένας ασθενής, τόσο ο βασικός τρόπος επικοινωνίας του με τον κλινικό δεν είναι το λεκτικό κανάλι επικοινωνίας αλλά το μη λεκτικό και η αντιμεταβίβαση.

Παρ' όλα αυτά, ήταν μάλλον ανώφελο

να προσπαθήσω να κάνω μια διαγνωστική κατηγοριοποίηση του είδους της οργάνωσης προσωπικότητας. Είχα την αίσθηση ότι ήταν σα να σκέφτομαι σε ποιο σχολείο θα πάει ένα παιδί που δεν τρώει, ή που κλαίει ασταμάτητα. Σε οποιαδήποτε παρέμβασή μου, αισθανόμουν πως είχα να κάνω είτε με πρόσωπα με τα οποία δεν μπορούσα να συνομιλήσω, ή με ένα σκληρό άντρα χωρίς κανένα συναίσθημα για το αποτέλεσμα των πράξεών του και για ό,τι του είχε συμβεί στη ζωή του.

Μου παρέθετε στοιχεία από το ιστορικό του, αλλά σα να ήταν κενά από συναίσθημα και χωρίς προσπάθεια να επικοινωνήσει πραγματικά. Οι γονείς του έφυγαν ξαφνικά από την Ελλάδα, ένα χρόνο αφότου γεννήθηκε ο ασθενής. Ο ασθενής έμεινε για καιρό με συγγενικά πρόσωπα. Μετά, ακολούθησε τους γονείς στο εξωτερικό και επέστρεψε στην Αθήνα κατά την εφηβεία. Η επιστροφή στην Αθήνα ήταν ένα γεγονός ιδιαίτερα επενδεδυμένο και αναμενόμενο στην οικογένεια. Η εφηβική περίοδος, που ήταν πολύ δύσκολη για τον ασθενή, συνοδεύτηκε από διαταραχές της συμπεριφοράς και σηματοδεύτηκε από τον ξαφνικό θάνατο του πατέρα. Ο ασθενής αναφέρει ότι «...δεν πρόλαβα να καταλάβω τι έγινε και ο πατέρας μου πέθανε, δεν θυμάμαι ... ήμουν 18 χρονών». Ενώ προσπαθούσα να είμαι συνεπής στην τεχνική και να διερευνήσω την παθολογική οργάνωση της προσωπικότητας, αισθανόμουν ότι το μόνο που πρέπει να κάνω με αυτόν τον ασθενή είναι να του «ανοίξω την πόρτα», αφού με κάποιο τρόπο βρέθηκε εκεί. Αισθανόμουν μάλλον να μην ξέρω τι να κάνω, σα να είχα βρει τον μπελά μου που βρέθηκα στο δρόμο του. Αισθανόμουν ανεπαρκής και χωρίς ελπίδα για τον ασθενή.

Η Klein αναφέρει: «...μια ικανοποιητική σχέση με τη μητέρα προϋποθέτει μια στενή επαφή ανάμεσα στο ασυνείδητο της μητέρας και του παιδιού. Η βασική συνθήκη για να μπορέσει το παιδί να έχει μια ολοκληρωμένη εμπειρία είναι να το καταλαβαίνουν στην προλεκτική περίοδο και αυτό είναι μια προϋπόθεση για να μπορεί να αντλεί κάποιος ικανοποίηση επικοινωνώντας με σκέψεις και συναισθήματα με κάποιο οικείο πρόσωπο. Παρόλα αυτά, μένει πάντα η νοσταλγία για μια κατανόηση χωρίς τη χρήση γλώσσας –σε τελευταία ανάλυση, η νοσταλγία της πρωταρχικής σχέσης με τη μητέρα. Αυτή η επιθυμία δημιουργεί την αίσθηση της μοναξιάς, η οποία προέρχεται από το καταθλιπτικό συναίσθημα ότι έχουμε υποστεί μία απώλεια ανεπανόρθωτη» (Klein, 1963, σελ. 301).

Ο Σ έμοιαζε να μη θέλει να επικοινωνήσει μαζί μου για τίποτα. Έμοιαζε να μην έχει ούτε ελπίδα αλλά ούτε και άγχος για τίποτα, καμία προοπτική. Η Ποταμιάνου αναφέρει: «...σύμφωνα με την Klein θα μιλούσαμε για εσωτερίκευση ενός στήθους-τροφοδότη, θεωρώντας ότι το συναίσθημα της ελπίδας, που συντηρεί την αυταπάτη, αναπτύσσεται ξεκινώντας από τις πρώτες εμπειρίες οι οποίες δεν βιώθηκαν ως απουσία του διαθέσιμου στήθους. Πράγματι, η ανάπτυξη της ελπίδας προϋποθέτει ότι η αλληλοτία που απαγορεύει την αναμονή δεν έχει εγκατασταθεί ως άμυνα εναντίον ενός ανυπόφορου εσωτερικού κενού. Το να ελπίζει κανείς προϋποθέτει την ιδέα ενός στήθους που μπορεί να βρεθεί, το οποίο αντιτίθεται στο μη-στήθος, στην ανυπαρξία του στήθους ή στην κατακερματίζουσα καταστροφή του άλλου και του εαυτού» (Ποταμιάνου, 1993, σ. 98).

Ο Χαρτοκόλλης, σε σχέση με το άγχος

και την ελπίδα, αναφέρει: «...το άγχος και η ελπίδα γίνονται αισθητά στο παρόν αλλά είναι προσανατολισμένα στο μέλλον. Για να νοιώσει κανείς άγχος, πρέπει να μπορεί να έχει μια ψυχική αναπαράσταση του εαυτού του σε μια μελλοντική κατάσταση, να αξιολογεί τον εαυτό του ως επαρκή ή ανεπαρκή σε σχέση με την επικινδυνότητα ή την προκλητικότητα μιας κατάστασης, η οποία υπάρχει μόνο υποθετικά, ως μελλοντική πιθανότητα, ως πιθανός κίνδυνος ή πρόκληση» (Χαρτοκόλλης, 2006, σ. 134).

Η Ποταμιάνου λέει για αυτούς τους ασθενείς: «...το "νέο" καταγράφεται ως παντελώς άγνωστο, καθιστώντας τα πράγματα και τις καταστάσεις μη οικείες, λόγω των τομών, των ρήξεων και των διαφοροποιήσεων τις οποίες εισάγει και οι οποίες διαταράσσουν τη ναρκισσιστική παντοδυναμία» (Ποταμιάνου, 1993, σ. 41), και συνεχίζει: «...ωστόσο νομίζω ότι το πρόβλημα δεν είναι η αλλαγή καθαυτή, το πρόβλημα σε αυτούς τους ασθενείς είναι ο τρόμος για την ψυχική κινητοποίηση που απαιτεί επιπλέον λιβιδινικές επενδύσεις, δηλαδή ανάληψη ενέργειας σε συνδέσεις με το αντικείμενο και για ναρκισσιστικές συνδέσεις, μιας ενέργειας την οποία αισθάνονται ότι δε διαθέτουν... το ζήτημα είναι να ενταχθούν στο Εγώ στοιχεία των καινούργιων τρόπων διαδράσεως με το εξωτερικό περιβάλλον και με τις σημαίνουσες σχέσεις της ενδοψυχικής πραγματικότητας, επομένως να πραγματοποιηθούν επενδύσεις, οι οποίες σημαδεύουν τη διαφορά ανάμεσα στο γνωστό και στο άγνωστο, στο προβλεπόμενο και το απρόβλεπτο, στο παλιό και το νέο» (Ποταμιάνου, 1993, σ. 41-42).

Η Βεργοπούλου (2000) μιλάει γι' αυτούς τους ασθενείς αναφέροντας: «...η αντιστική απόσυρση θα αποσκοπούσε στην αποφυγή κάθε συνειδητοποίησης της "μαύ-

ρης τρύπας" των αποχωρισμών, των αναχωρήσεων και, τέλος, του θανάτου. Παρόλα αυτά, αυτή η εκδήλωση αντι-ζωής, αυτή η αντι-επένδυση δεν είναι ο θάνατος ούτε ο ψυχικός θάνατος, αλλά μάλλον μια αποσπασματική αντάρκειας, η οποία επέτρεψε σε αυτούς τους ασθενείς να κατασκευάσουν ένα φανταστικό κόσμο που τους περιβάλλει σαν κάψουλα, πράγμα που θεωρούν ότι είναι η πραγματική αίσθηση της ταυτότητάς τους, όντας προστατευμένοι απ' τον εξωτερικό κόσμο» (Βεργοπούλου, 2000 σ. 104). Σύμφωνα με τον Steiner (1993), ορισμένοι ασθενείς παρουσιάζουν ένα αμυντικό σύστημα τύπου ψυχικού καταφυγίου, που έχει τη λειτουργία να προφυλάξει την ασθενή από την επαφή με τους άλλους και την πραγματικότητα.

Η απομόνωση αυτή έφερε στον Σ. προσωρινή ανακούφιση, αλλά βρισκόταν σε κατάσταση οδυνηρή, όταν τα συναισθήματα αγάπης εμφανίζονταν στην ψυχική σκηνή και δημιουργούσαν πόνο και μοναξιά. Κατά την Tustin (1986), το αντιστικό τμήμα της προσωπικότητας είναι το αγνοημένο τμήμα της παιδικής εμπειρίας, το οποίο δεν κατάφερε να βιωθεί, επειδή ο σωματικός αποχωρισμός από τη μητέρα βιώθηκε αρχικά σαν μια καταστροφή.

Στην αρχική περίοδο συνεργασίας με τον Σ., ο μηχανισμός της προβλητικής ταύτισης, ο οποίος προϋποθέτει την ύπαρξη ενός άλλου ως περιέχοντος αντικειμένου, δεν ήταν τόσο χρήσιμος. Ήμουν ένα αντικείμενο, αλλά χωρίς καμία περιέχουσα λειτουργία και οι παρεμβάσεις μου τον έκαναν να «μαζεύεται» και έτσι εγώ διάλεγα μια σιωπηρή εμπεριέξηση «του εμπεριέχειν όχι μόνο τη λεκτική κατάθεση αλλά και το συναισθηματικό ξέσπασμα» (Αλεξανδρή, 2008, σ. 37).

Η προβλητική ταύτιση υπήρξε μια σύλληψη της Klein (1946, 1955), που θέλησε να περιγράψει ένα μηχανισμό μέσω του οποίου απελευθερώνεται ο ψυχισμός από τα άγχη του, εξωθώντας τα έξω και βάζοντάς τα μέσα σε κάποιον άλλο, που γίνεται ο υποδοχέας αυτής της διαδικασίας. Είναι μια φαντασίωση μακριά από την συνείδηση, που συνεπάγεται μια πεποίθηση ότι κάποια μέρη του εαυτού βρίσκονται κάπου αλλού (Hinshelwood, 1989).

Οι Racker (1968), Rosenfeld (1987) και Ogden (1982) τονίζουν τη διαπροσωπική διάσταση αυτής της διαδικασίας. Ο Bion (1962), θεωρώντας ότι η προβλητική ταύτιση είναι και ένας φυσιολογικός τρόπος επικοινωνίας του ανθρώπου, δίνει στην προβλητική ταύτιση το χαρακτήρα που έχει υποθεθεί από τη σύγχρονη ψυχαναλυτική σκέψη. Τοποθετεί, δηλαδή, την προβλητική ταύτιση στο μοντέλο του «περιέχοντος-περιεχομένου». Με άλλα λόγια, το βρέφος απελευθερώνεται μέσω προβολής από δυσάρεστα συναισθήματα και μη ανεκτές εσωτερικές καταστάσεις και, έτσι, διευκολύνει την εμπεριέξή τους από την πλευρά της μητέρας. Αυτά τα συναισθήματα αποτοξικοποιούνται και μεταβολίζονται από τη μητέρα και στη συνέχεια επανενδοβάλλονται από το βρέφος, που τώρα είναι ικανό να τα αντιληφθεί με ένα πιο συνολικό τρόπο, χάρη στην ταύτισή του με τη μητέρα. Ο Bion θεωρεί ότι, πέραν της ασυνείδητης φαντασίωσης του υποκειμένου που προβάλλει, λαμβάνει χώρα και μια διαπροσωπική αλληλεπίδραση, στο πλαίσιο της οποίας, όπως αναδύεται στην αναλυτική διαδικασία, ο αναλυτής αισθάνεται πραγματικά υποχρεωμένος να πάρει ένα ρόλο στη φαντασία του ασθενούς. Κατά τον Ferro (1992), η έννοια της προβλητικής ταύτισης

στον Bion έχει μια άλλη προοπτική από την αρχική Κλαϊνική σύλληψη και θεωρείται η βασική δραστηριότητα του ανθρώπινου ψυχισμού για να επικοινωνεί συναισθήματα.

Αν δεχτούμε ότι η προβλητική ταύτιση προϋποθέτει μια διαπροσωπική πίεση και όχι κάποια μυστήρια ψυχική ανταλλαγή, έχουμε την πεποίθηση ότι η διαδικασία προϋποθέτει μια σύνδεση, «ένα γάντζωμα» στο εσωτερικό αυτού που εμπεριέχει, ώστε η προβολή να γίνει δυνατή (Gabbard, 1996). Με άλλα λόγια, οι άμυνες, οι προσωπικές συγκρούσεις, οι αστερισμοί εαυτού-αντικειμένου και τα συναισθήματα του εσωτερικού κόσμου αυτού που δέχεται την προβολή (θεραπευτή) καθορίζουν εάν θα υπάρχει μία καλή συνάφεια ανάμεσα στην προβολή και σε αυτόν που την εμπεριέχει. Ο Bion (1967) υπογραμμίζει τη σημασία του να αντιμετωπίζεις το υλικό του ασθενούς σε σχέση με το δυναμικό του (μνήμη), χωρίς εκ των προτέρων ιδέες-σκέψεις (προέννοιες) και χωρίς επιθυμίες σε σχέση με το υλικό, τη λειτουργικότητα και την εμπειρία.

Σύμφωνα με τον Ferro (1992), η βιαιότητα της προβλητικής ταύτισης είναι σχετική με την ευθραυστότητα ή τη σταθερότητα αυτού που εμπεριέχει, όταν κατά τη διαδικασία της πρόσληψης μπορεί είτε να σπάσει, είτε να γίνει ικανός να την τροποποιήσει. Γι' αυτό αναφέρεται σε ένα «συναισθηματικό ολόγραμμα», που δομεί τη θεραπευτική σχέση. Κατά την Αλεξάνδρη, υπάρχουν παράγοντες που ευνοούν την αναλυτική διαδικασία και τον ασυνείδητο δεσμό αναλυτού αναλύομένου, όπως «...η ικανότητα του αναλυτού να εμπεριέχει τα άγνωστα κομμάτια της προσωπικότητας του αναλύομένου και της δικής του» (Αλεξάνδρη 2008, σ. 11). Ακολουθώντας τη σκέ-

ψη του Ferro, νομίζω ότι όταν ο ασυνείδητος δεσμός αναλυτή-αναλύομένου ευνοεί την αναλυτική διαδικασία επιτρέπει τη σχηματοποίηση του συναισθηματικού ολόγραμματος. Έτσι, η προβλητική ταύτιση δεν είναι μόνο το μέσο με το οποίο ο ασθενής προκαλεί την αντιμεταβίβαση στο θεραπευτή, αλλά βρίσκεται στη βάση των μετασχηματιστικών λειτουργιών, γιατί το υποκείμενο σχετίζεται με το αντικείμενο όχι σα να είναι ένα ξεχωριστό πρόσωπο με τα χαρακτηριστικά του, αλλά σα να είναι σε σχέση με τον εαυτό του. Η προβλητική ταύτιση είναι ο «κατάσκοπος» σε ένα παιχνίδι στρατηγικής της ενόρμησης ζωής με την ενόρμηση θανάτου.

Ο Σ είχε αρκετές συνεντεύξεις με προηγούμενους συναδέλφους, μου ανέφερε επίσης και τις προσπάθειες της συζύγου του να μείνει έγκυος μέσω τεχνητής γονιμοποίησης, χωρίς αποτέλεσμα. Όμως, στην ερώτησή μου αν ο ίδιος επιθυμεί ένα παιδί, απάντησε ότι δεν θέλει παιδιά και δεν πλησιάζει ποτέ παιδιά, κάνοντας και άλλα σχόλια, όπως «τα παιδιά δεν υπάρχουν για μένα, ούτε να ασχολούμαι μ' αρέσει... μου είναι αδιάφορα...» κ.λπ.

Η Pick αναφέρει ότι ορισμένοι ασθενείς «...στην πραγματικότητα ακούν μόνο τον τόνο της φωνής και μοιάζει να μην ακούν τις λέξεις» (Pick, 1985 σ. 158). Το τι ακούγεται ο ασθενής δεν το είχα καταλάβει. Αισθανόμουν όμως μοναξιά και δυσαρέσκεια, συναισθήματα που ο Σ δεν αισθανόταν. Δυσαρέσκεια που εκείνος δεν αισθανόταν για κανέναν, ούτε για τη σύζυγό του, όπως έλεγε, «δεν μπορούσε να κάνει παιδιά, παρ' όλα αυτά τον υποχρέωσε σε αλλεπάλληλες διαδικασίες τεχνητής γονιμοποίησης επειδή εκείνη ήθελε», αλλά ούτε για τη συνεχή κριτική από την οικογένεια, ούτε καν για

τις απώλειες που είχε. Στις επόμενες συνεδρίες, συνέχισε να επαναλαμβάνει ότι τα παιδιά δεν «του πάνε», δεν τα θέλει. Επίσης έκανε πολύ υποτιμητικά σχόλια για τα παιδιά και η στάση του συνοψίζεται στο «είναι ανώφελο να ασχολείστε με εμένα... παιδιά έχουν τα αδέρφια μου», που ανέφερε σε μια συνεδρία.

Σύμφωνα με την Pick, «ο ασθενής δεν περιορίζεται να κάνει προβολές στον αναλυτή, αλλά έχει τη μεγάλη ικανότητα να κατευθύνει τις προβολές σε ιδιαίτερες πλευρές του αναλυτή» (Pick, 1985, σ. 161). Ο Σ είχε καταφέρει να διεισδύσει σε βαθιά υπερεγωτικά μου άγχη: ότι χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς μου δεν θα ήταν ικανά να βοηθήσουν ένα παιδί, καθώς και στους ασυνειδητούς φόβους μου ότι «τα μωρά μπορεί και να είναι ταλαιπωρία» και στις άμυνες ενάντια σε αυτούς.

Κατά την Joseph, κεντρικός στόχος είναι να ανακαλύψουμε πού βρίσκεται η ζωτικής σημασίας επαφή, συναισθηματική και άμεση, ανάμεσα στο θεραπευτή και τον ασθενή, γιατί αυτό είναι ουσιαστική προϋπόθεση για την πραγματική κατανόηση. Η Joseph, στο κείμενό της για την τεχνική, αναφέρει: «...η έννοια της μεταβίβασης πρέπει να εμπεριέχει όλα όσα ο ασθενής φέρνει στη σχέση. Αυτά που φέρνει στη σχέση ο ασθενής μπορούν να εκτιμηθούν καλύτερα με το να επικεντρώσουμε την προσοχή μας στο τι συμβαίνει μέσα στη σχέση, πώς ο ασθενής χρησιμοποιεί τον αναλυτή παράλληλα και πέρα από αυτό που λέει» (Joseph, 1985, σ. 447).

Ένοιωθα την αντίθεση στην αντιμεταβίβαση: γιατί αυτός ο ασθενής απεχθάνεται τα παιδιά, ενώ εγώ την ίδια στιγμή είχα την πίστη ότι ένα παιδί μπορεί όχι μόνο να μην είναι βάρος αλλά να είναι και ελπίδα;

Έτσι, δεν άκουγα και, σχεδόν, του «έκλεινα το στόμα» με τις παρεμβάσεις μου. Ωστόσο, διατηρούσα το ενδιαφέρον μου να έρχεται ο ασθενής, τον περίμενα για να ακούσω τι θα μου πει, περισσότερο από ό,τι εκείνος τον εαυτό του. Ήταν σα να του «δάνειζα ελπίδα».

Κατά τον Racker, όπως η αντιμεταβίβαση είναι απάντηση στη μεταβίβαση του ασθενούς έτσι και η μεταβίβαση είναι απάντηση στις πραγματικές και φανταστικές αντιμεταβιβάσεις του αναλυτή. Τονίζει επίσης ότι η «πρώτη διαστρέβλωση της αλήθειας «στο μύθο της αναλυτικής κατάστασης» είναι ότι η ανάλυση αποτελεί μια αλληλεπίδραση μεταξύ ενός προσώπου που νοσεί και ενός προσώπου που είναι υγιές. Αναφέρει: «...Η αλήθεια είναι ότι υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ δύο προσωπικότητων και στις δύο από αυτές το Εγώ βρίσκεται κάτω από την πίεση του Εκείνου, του Υπερεγώ και του εξωτερικού κόσμου, όπως κάθε προσωπικότητα έχει τις δικές της εσωτερικές και εξωτερικές εξαρτήσεις, τα δικά της άγχη και τις δικές της άμυνες...» (Racker, 1968 σ. 193).

Κατά τον Racker, για την κατανόηση του ασθενούς είναι αναγκαίες οι σύμφωνες ταυτίσεις και αν ο αναλυτής αποτύχει στις σύμφωνες ταυτίσεις, τότε οδηγείται σε μεγαλύτερες συμπληρωματικές ταυτίσεις με το απορριπτικό αντικείμενο του ασθενούς προς το οποίο κατευθύνεται η επιθετική παρόρμησή του.

Σύμφωνα με το Σαββόπουλο, «...σε καταστάσεις όπου λόγω τραυματισμών δεν μπόρεσε να γίνει εγγραφή και μεταβολισμός των διεγέρσεων, στο θεραπευτικό πλαίσιο τώρα όλα συμβαίνουν σαν ο αναλυτής να προέβαινε στην ψυχική εγγραφή της εμπειρίας, η οποία δεν μπόρεσε να λά-

βει χώρα τότε στον ασθενή. Στη θεραπευτική αυτή σχέση, πολλές φορές, η απάντηση του αναλυτή με την αντιμεταβίβαση είναι εκείνη που τότε όφειλε να λάβει χώρα από τη μεριά του αντικειμένου». (Σαββόπουλος, 2003, σ. 35).

Αρχισα κάποια στιγμή να αναρωτιέμαι εάν βοηθάω τον Σ ή νομίζω ότι τον βοηθάω. Μάλλον κατάλαβα ότι η ψυχονοητική κατάσταση «χωρίς ελπίδα», που μου επικοινωνούσε ο Σ, δεν μου ήταν οικεία. Ήθελα να μου είναι οικεία: θα ήθελα τα παιδιά να είναι ευτυχισμένα και να έχει «πιάσει τόπο» η φροντίδα των γονέων και αρνιόμουν να τον εμπεριέξω, αρνούμενος ασυνείδητα τα οδυνηρά κομμάτια της δικής μου παιδικής ηλικίας.

Η κατάσταση «χωρίς ελπίδα» του Σ αποτελούσε μια κατάσταση πολύ οδυνηρή αλλά και αναγκαία, που είχε αποκλεισθεί από τον ψυχισμό του ασθενούς, λόγω του κινδύνου της ψυχικής κατάρρευσης. Ο κίνδυνος ψυχικής κατάρρευσης αντιμετωπιζόταν με μια σειρά πρωτόγονων αμυνών, που διατηρούσαν τη ναρκισσιστική παντοδυναμία και τον είχαν δώσει κάποιες ικανότητες κοινωνικές ενώ, μέσω των ασυνείδητων φαντασιώσεων, δεν χρειαζόταν κανέναν. Η Ποταμιάνου αναφέρει: «...με την τακτική της ελπίδας, η σχέση με το αντικείμενο και τον ναρκισσισμό δεν εκμηδενίζεται και η ρήξη της σχέσης αποφεύγεται. Η παντοδυναμία ικανοποιείται με αυτό τον τρόπο αφού τίποτα δεν είναι αδύνατο για την ελπίδα» (Ποταμιάνου, 1993, σ. 80).

Ο Σ αργότερα κατάλαβε και μου έδωσε επίσης να καταλάβω από την ανάλυση των ασυνείδητων φαντασιώσεών του ότι είχε ζήσει την εξωτερική πραγματικότητα, αλλά και την εσωτερική, με ιδιαίτερα διαχωρισμένο τρόπο, όπου οι περίοδοι φρο-

ντίδας και διέγερσης εναλλάσσονταν με περιόδους απουσιών και όλο αυτό είχε δομήσει τη ναρκισσιστική προβληματική με τις χαρακτηριστικές άμυνες. Η Ποταμιάνου θεωρεί ότι «...η τραυματική αντίληψη του ξένου συνδέεται όχι μόνον με τις απουσίες του μητρικού αντικειμένου, αλλά εξίσου με την υπερβολή της διεγέρσεως την οποία παράγει κατά στιγμές η παρουσία της μητέρας η οποία εισβάλλει στις αυτοφρωτικές και ψευδαισθησιακές δραστηριότητες που οργανώνονται για να την αντικαταστήσουν» (Ποταμιάνου, 1993, σ. 123).

Η Klein (1963) υποστηρίζει ότι όση πρόοδος και να κάνει η απαρτίωση, που είναι αυτή που διαλύει το μίσος διαμέσου της αγάπης, δεν μπορεί να εξαφανίσει την αίσθηση ότι ορισμένες πλευρές του εαυτού δεν είναι διαθέσιμες, γιατί έχουν αποκοπεί οριστικά. Ορισμένες από αυτές τις πλευρές αποσχίζονται και προβάλλονται σε άλλα πρόσωπα. Στη ζωή υπάρχει μια συνεχής αμοιβαία δράση ανάμεσα σε εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες, που βασιζονται στις διαδικασίες προβολής και ενδοβολής, οι οποίες παράγουν τις αντικειμενότητες σχέσεις. Η Finzi (2006) παρατηρεί ότι, σύμφωνα με τον Bion, «το σχετίζεσθαι συνεπάγεται την πανταχού παρουσία μιας ψυχωτικής διάστασης» (Finzi, 2006 σελ. 546).

Αρχισα σταδιακά να καταλαβαίνω ότι ο ασθενής με κάποιο τρόπο έβαζε μέσα μου, μέσω προβλητικών ταυτίσεων, μέρος της σχέσης που είχε με τη μητέρα του. Το μέρος της σχέσης αυτής είχε πλέον χαθεί. Ο ασθενής πετύχαινε να έχει μια απάντηση από μένα, που συμφωνούσε με τις ανάγκες και τις φαντασιώσεις του, έκανε, δηλαδή, μια διαδραμάτιση (enactment) στο παρόν ασυνείδητο (Χαρτοκόλλης, 2004). Του έλε-

για πόσο τυχερός πρέπει να νοιώθει, χωρίς να του επιτρέπω να εκφράσει τη δυσαρέσκεια του και να την εμπεριέξω, ούτε μπορούσα να ονειροπολήσω τις πλευρές της μοναξιάς του. Η μοναξιά είχε επικρατήσει και στη σχέση του μαζί μου. Ασυνείδητα προσπαθούσαμε να ζήσουμε στη μοναξιά και όχι να υπάρξει πρόσβαση ανάμεσα στους δύο ψυχισμούς, μια πρόσβαση που καθορίζεται και αυτή από τη σχέση με τη μητέρα. (Μανωλόπουλος, 2004)

Δεύτερη φάση

Κατά τη δεύτερη φάση της θεραπείας, ο ασθενής είχε αρχίσει, μετά την πρώτη βελτίωση, να έχει ξανά διαταραγμένη συμπεριφορά, ενώ η προσπάθειά μου να συνδέσω το γεγονός αυτό με την «εγκατάσταση» της σχέσης μαζί μου και τη μεταβίβαση, ή αυτού που νόμιζα ως μεταβίβαση, και η προσπάθειά μου να τον ρωτήσω τι συναισθήματα μπορεί να δοκιμάζει μαζί μου μεγάλωναν τις εκδραματίσεις. Είχα αρχίσει να χάνω το κουράγιο μου, αλλά παραδόξως όχι το ενδιαφέρον μου στο να έρχεται ο Σ στις συνεδρίες. Τον περίμενα πάντα με σχετική σταθερότητα και ψυχραιμία, αν και η άστατη ζωή και οι καταστροφικές του συμπεριφορές είχαν αρχίσει να επανέρχονται.

Την περίοδο αυτή, κατά τη διάρκεια μιας συνεδρίας της εβδομάδας, ακούστηκε έξω από το γραφείο κάποιος θόρυβος, φωνές και πανηγυρισμοί από αγώνα ποδοσφαίρου. Στιγμιαία, διαταράχθηκε το πλαίσιο και εγώ σκεφτόμουν με μεγάλο ενδιαφέρον τι είχε συμβεί έξω και όχι μέσα στο δωμάτιο. Η αναστάτωση του πλαισίου μου έδωσε μικρή ανάσα στη συνεδρία. Σκέφτηκα το ποδόσφαιρο, την αγαπημένη παιδική μου ενασχόληση, σαν αντιστάθμισμα

των δικών μου παιδικών δυσκολιών. Ήρθαν στο νου μου διάφορες σκέψεις και φαντασιώσεις που έκανα παιδί. Αυτές οι σκέψεις με έκαναν να καταλάβω ότι παρ' όλη την προσπάθειά μου να βοηθήσω τον Σ, ήταν σα να πανηγυρίζω σε ένα παιχνίδι, στο οποίο ο Σ δεν συμμετείχε. Ξανασκέφτηκα σε τι εξυπηρετούσε αυτή η δική μου ψυχική δραστηριότητα και έτσι σκέφτηκα πως ήταν το αντίδοτο της μοναξιάς μου. Το βίωσα σαν ένα αναγκαίο στάδιο για να νοιώσω τη μοναξιά του Σ και να αντέξει εκείνος τη δική του.

Ο Bion (1967) λέει πως αν δεν υπάρχει ψυχικός πόνος και δεν υπάρχει ανοχή στον πόνο αυτό, εκλείπουν οι προϋποθέσεις για τις διεργασίες της σκέψης. Μια σκέψη αντικαθιστά ένα αντικείμενο και το άτομο διατηρεί τη σκέψη, μόνο αν είναι ικανό να ανεχθεί τον πόνο. Διαφορετικά, η σκέψη θα γίνει ένα απόν αντικείμενο, μια επίθεση στους δεσμούς, που επιφέρει και επίθεση στη σκέψη και την αλήθεια.

Κατά τον Bion, η αγάπη της μητέρας εκφράζεται μόνο μέσω της ονειροπόλησης. Η ικανότητα ονειροπόλησης της μητέρας (περιέχον) θεωρείται αναπόσπαστη από το περιεχόμενο, διότι είναι εμφανές ότι το περιεχόμενο εξαρτάται από αυτήν. Κατά τον Ferro: (1992), «...όλη η εργασία της ανάλυσης βασίζεται στη χρήση της ονειροπόλησης του αναλυτή, στην αποδοχή, στο μεταβολισμό, στο μετασχηματισμό και στο να καταστούν διαθέσιμα για σκέψη τα άγχη, οι αγωνίες και οι προβλητικές ταυτόσεις του ασθενούς, γι' αυτό δεν μπορεί να υπάρξει κίνηση στο δωμάτιο της ανάλυσης που να μην περιλαμβάνει την ονειροπόληση του αναλυτή» (Ferro 1992, σ. 180). Η ονειροπόληση, κατά τον Ferro (2006), είναι το κλειδί της ψυχικής μας ζωής, από τη λειτουργία ή τη

δυσλειτουργία της οποίας εξαρτώνται η υγεία, η ασθένεια και ο ψυχικός πόνος.

Την ίδια περίοδο, ο Σ, για πρώτη φορά, μου ανέφερε ένα όνειρο: «είδα ένα πράγμα ένα μαύρο πράγμα... ήταν πάνω σε ένα κρεβάτι διπλό... ήταν εκεί, υπήρχε... δεν ξέρω τι ήταν... πάντως, υπήρχε εκεί, δεν έφευγε... υπήρχαν και άλλοι... υπήρχαν και άλλα παιδιά... δεν μπορώ να πω πόσων ετών ήμουν. Οι άλλοι πήγαιναν και ερχόντουσαν, το μαύρο έμενε. Τεράστιο, ήταν τεράστιο. Νομίζω ότι έμοιαζε... νομίζω ότι ήταν σαν τον σκύλο του πατέρα μου, ήταν μαύρος, δεν ήταν από την αρχή του ονείρου αυτός, γινόταν σιγά σιγά... παίζαμε, όταν είχα πάει να βρώ τους γονείς μου στην ... Οι άλλοι έτρεχαν, εγώ έμενα μόνος μαζί του... δεν φοβόμουν, ήταν καλός... από τα λίγα πράγματα που θυμάμαι... όταν είχα πάει να βρω τους δικούς μου».

Κατά τον Fairbairn (1952), όλες οι μορφές που εμφανίζονται στα όνειρα αναπαριστούν ή ένα μέρος της προσωπικότητας αυτού που ονειρεύεται, ή ένα αντικείμενο με το οποίο ένα μέρος της προσωπικότητας έχει μια σχέση στην εσωτερική του πραγματικότητα. Ο Ferro θεωρεί ότι «...τα όνειρα συνιστούν, επιπλέον, ένα είδος χάρτη του πώς πήγαν όλα αυτά τα πράγματα στην τελευταία συνάντηση (ιδιαίτερα ενός ονείρου που λέγεται στην αρχή της συνεδρίας) ή του πώς πηγαίνουν τη στιγμή που επικοινωνείτε το όνειρο» (Ferro 1992, σ. 154).

Είχα αρχίσει να αισθάνομαι ότι με τον ασθενή μπορούμε να επικοινωνούμε, ότι είμαστε περισσότερο σε «συμφωνία» και η διαδικασία δεν ήταν, πια «στον αέρα».

Σε μια επόμενη περίοδο, όταν ο Σ είχε εγκαταστήσει μια αρκετά σταθερή ζωή, μου ανέφερε ένα άλλο όνειρο: «ονειρεύτηκα το σχολείο που πήγαινα στην Αμερική ...

το ονειρεύτηκα. Μάλλον ήμουν μεγάλος και έκλαιγα, έκλαιγα πολύ. Ήμουν σε μια τάξη με άλλα παιδιά... παιδιά διαφόρων ηλικιών... δεν ξέρω γιατί... μόνο έκλαιγα, αλλά δεν ξύπνησα. Ήμουν στην ηλικία που είμαι τώρα. Το πρωί σηκώθηκα καλά. Το θυμήθηκα, ήθελα να σας το πω, αλλά δεν ξέρω γιατί, είναι μόνο αυτό... όταν φύγαμε... από την Αμερική, έστειλαν οι γονείς μας και μας πήραν ... φώναξαν έξω τη δασκάλα και την ενημέρωσαν... όταν μπήκε στην τάξη έκλαιγε, έκλαιγε, δεν καταλάβαινα τότε τίποτα γιατί με πήρε αγκαλιά και δεν με άφηνε... έκλαιγε και δεν μπορούσα να καταλάβω γιατί. Τότε μου είχε φανεί ένα γεγονός που δεν είχε καμία αξία. Δεν το είχα ξεχάσει σαν περιστατικό αλλά δεν το θυμόμουν κιόλας, δεν είχε κάποιο νόημα για μένα. Ήταν φοβερό το όνειρο. Πώς μπορούσα να μην καταλαβαίνω τίποτα; Να μην είχα δώσει νόημα σε τίποτα; δεν ξέρω τι να πω».

Ο Ferro (2002) υποστηρίζει πως ο αναλυτής πρέπει να περάσει από μέσα του και μέσα από τα όνειρα του, τους φόβους, το συναίσθημα ανικανότητας, το συναίσθημα θυμού: αυτό σημαίνει ότι ενώ ο ασθενής είναι στο δωμάτιο, είτε ο ίδιος αισθάνεται είτε όχι κάποια συναισθήματα, ο αναλυτής τα ζει και ο ίδιος. Στην πρώτη ψυχική επεξεργασία, ο αναλυτής είναι όμηρος των προβλητικών ταυτίσεων του ασθενούς. Σε μια δεύτερη φάση, ο αναλυτής δεν παραμένει όμηρος, αλλά μην μπορώντας αρχικά να διακρίνει πού είναι η προβολή ή από πού ακριβώς προέρχεται, μετασχηματίζει ό,τι τον έχει «μολύνει» (όνειρα, φόβοι, συγκινήσεις).

Για ορισμένα άτομα, η ψυχαναλυτική εργασία δεν επικεντρώνεται τόσο στην απώθηση ούτε στη σχάση, όσο στην επέκταση του βάθους (Klein, 1963). Η επέκτα-

στη αυτή μπορεί να μην έχει πραγματοποιηθεί, λόγω του ότι η διεύρυνση ενός εσωτερικού χώρου σχετίζεται με μια ειδική σχέση με τη μητέρα, που «προϋποθέτει μια στενή σχέση του ασυνειδήτου της μητέρας με το ασυνείδητο του παιδιού». Έτσι, κατά την Klein (1950), στόχος της ανάλυσης είναι όχι μόνο ένα δυνατό εγώ, αλλά και ένα εγώ με επέκταση του βάθους του, αναγκαίο για να μπορεί το άτομο να αγαπά και να έχει ικανοποιητικές σχέσεις με τα αντικείμενα. Για την Klein «...ένα εγγενές στοιχείο μιας βαθιάς και μεστής προσωπικότητας είναι ο πλούτος της φαντασιωσικής ζωής και η ικανότητα ελεύθερης βίωσης των συγκινήσεων» (Klein, 1950, σ. 27).

Ο Ogden αναφέρει ότι «...η ανάλυση δεν είναι απλά μια μέθοδος για να ανακαλύψεις αυτό που είναι κρυμμένο. Είναι κάτι πιο σημαντικό, μια διαδικασία που δημιουργεί το αναλυτικό υποκείμενο που δεν υπήρχε πριν. Η ιστορία του αναλυόμενου δεν ανακαλύπτεται, αλλά δημιουργείται» (Ogden, 1994, σ. 33).

Κατά τον Ferro (1996), η συνάντηση αποτελεί το πλαίσιο κατασκευής ενός τόπου για να σκεφτόμαστε τις σκέψεις, μια εργασία δηλαδή πάνω σε αυτό που εμπειριέχει και όχι στα περιεχόμενα.

Με τον Bion, όπως υπογραμμίζει ο Ferro (2002), μπορούμε να σκεφτούμε ότι κάθε ψυχισμός, στη γέννηση του, έχει ανάγκη έναν άλλο ψυχισμό για να αναπτυχθεί. Αυτό γίνεται διαμέσου προβολών και ενδοβολών. Άγχη εκκενώνονται στον ψυχισμό της μητέρας (προβλητική ταύτιση), όπου υφίστανται επεξεργασία, εξημερώνονται και επιστρέφοντας στο βρέφος ως σχηματοποιημένα πλέον στοιχεία (στοιχεία α), μαζί με τη μέθοδο επεξεργασίας (λειτουργία α), την ονειροπόληση.

Η ονειροπόληση, κατά τον Ogden (1994), προσεγγίζεται σαν μια ψυχική κατάσταση που είναι, την ίδια στιγμή, ένα γεγονός εξαιρετικά ιδιωτικό, αλλά και διυποκειμενικό, ενώ η προβλητική ταύτιση συμπεριλαμβάνει τη δημιουργία μιας *gestalt*, πιο διευρυμένης και πιο γόνιμης, την οποία κανένας από τους δύο συμμετέχοντες (απομονωμένος από τον άλλο) δε θα μπορούσε να γεννήσει μόνος του. Αυτό μπορεί να γίνει με τη συνεχή παρατήρηση και το πλησίασμα των δύο ψυχισμών. Το πλησίασμα πρέπει να είναι ένα ψυχικός τρόπος ζευγαρώματος, που γεννάει συνεχώς νόημα.

Η διεργασία αυτή απαντάται στη θεωρία του Bion για τη σκέψη: για τον Bion (1962), προκειμένου να γεννηθεί μια σκέψη, πρέπει να γίνει μια συνάντηση ανάμεσα σε μια προ-σύλληψη και μια πραγμάτωση, από την οποία θα προκύψει μια έννοια, στο πλαίσιο του περιέχοντος – περιεχομένου.

Μέσω αυτού του τρόπου, γίνεται μια «σύνδεση» μεταξύ δύο αντικειμένων, μια σύνδεση που είναι ικανή να μας φέρει κοντά στην έννοια της πραγματικότητας, μιας πραγματικότητας που είναι προϊόν της «εκμάθησης μέσω της εμπειρίας» και όχι μιας πραγματικότητας που χρησιμοποιεί τα αισθητήρια όργανα ως όργανα των αισθήσεων του συγκινησιακού κόσμου. Διαφορετικά, ο κόσμος των συγκινήσεων μετατρέπεται σε κόσμο των πραγμάτων (λευκή ψύχωση) των Donnet & Green (1973), στο πλαίσιο του οποίου δεν υπάρχει όνειρο ή ονειροπόληση για να διασώσει την αλήθεια.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε, όπως σχολιάζει η Βεργοπούλου (2000), ότι, ενώ ο Freud προτείνει μια θεωρία της συνείδησης με δύο συστήματα, ο Bion προτείνει ένα σύστημα με τη μεταλλαγή της συγκινησιακής

εμπειρίας σε λειτουργία άλφα, εφόσον το συνειδητό και το ασυνειδητό λειτουργούν ταυτόχρονα, σα να ήταν διόφθαλμα και ικανά να συνδυασθούν και να αντικατοπτρίσουν το ένα το άλλο.

Κατά την Ποταμιάνου (1993), η παθολογία του ναρκισσισμού δεν μπορεί να ενταχθεί σε μια οριστικά οριοθετημένη κλινική οντότητα. Έτσι, κάθε ψυχαναλυτική εργασία πρέπει να αναγνωρίσει αυτό που ο Ogden αναφέρει ως την «*ασύλληπτη φύση πάντοτε σε κίνηση και σε εξέλιξη της υποκειμενικότητας*», ή αυτό που ο Kundega περιγράφει ως την «*αβάσταχτη ελαφρότητα του είναι*», ώστε οι θεραπευτικές απαντήσεις σε αυτές τις παθολογίες να έχουν ένα γόνιμο μετασχηματιστικό χαρακτήρα, ανοιχτές στη συνδιαλλαγή με το σκοτεινό, το μη αναπαραστάσιμο, το διαφορετικό και το ξένο μέσα στον ασθενή (Ποταμιάνου, 1993), ή έτσι ώστε η «*θετική εξέλιξη της ανάπτυξης να έχει απελευθερωτικά και μετα-*

σχηματιστικά αποτελέσματα όχι μόνο για τον ασθενή αλλά και για τον ίδιο τον αναλυτή» (Bezoari, Ferro 1991, σ. 41).

Για να τονιστεί η οπτική της μεταβίβασης-αντιμεταβίβασης, προσπάθησα να δείξω ότι η θεραπεία ενός ασθενούς είχε μετασχηματιστικές επιπτώσεις και στη θεραπευτική τεχνική, καθώς η συνήθης απαίτηση για τη μη επιρροή του θεραπευτικού από αυτές τις εμπειρίες του ασθενούς θα μπορούσε να εκληφθεί σαν ο πόνος του να μου ήταν αδιάφορος και η επιθετικότητά του χωρίς ελπίδα, αλλά κυρίως θα συνιστούσε μια επανάληψη του αρνητικού βιώματος της παιδικής εξάρτησης ως καταστροφής για τους γονείς και για το θεραπευτή, και όχι ως μια ευκαιρία να υπάρξει πρόσβαση και σε αποσχισμένα κομμάτια.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ την Όλγα Μαράτου για τα σχόλιά της και για την επιμέλεια του τελικού χειμένου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Αλεξανδρή Α. *Ψυχανάλυση: βία σε εοπτείες, σε παιδιά, σε εφήβους και ενήλικες*. Αθήνα, Ιατρικές Εκδόσεις Πασχαλίδη, 2008.

Βεργοπούλου Θ. *Μεταλλαγές: από το θεωρητικό στοχασμό στην ψυχαναλυτική διαδικασία*. Μετάφραση: Δ. Τσαρμακλή. Αθήνα, Καστανιώτης, 2000.

Bezoari e Ferro. Percorsi nel campo bipernale dell' analisi dal gioco delle parti alle trasformazioni di copia. *Rivista di Psicoanalisi*, 1991, XXXVII, 1, 4-45.

Bion W. *Learning from experience*. London, Heinemann, 1962.

Bion W. *Second thoughts*. London, Heinemann, 1962.

Bion W. Notes on memory and desire. *Psycho-Analytic Forum*, 1967, 2, 272-273, 279-280.

Bion W. *Attention and interpretation*. London, Tavistock, 1970.

Clarkin J. F., Yeomans F. E. and Kernberg O. F. *Psychotherapy for borderline personality*. Hoboken, NJ, John Wiley & Sons, Inc., 1999.

Donnet J. L. et Green A. *L'enfant de ça. Psychanalyse d'un entretien: la psychose blanche*. Paris, Éditions de Minuit, 1973.

- Etchegoyen H. *I fondamenti della tecnica psicoanalitica*. Roma, Astrolabio, 1986.
- Ferro A. (1992) *Due autori in cerca di personaggi: la relazione, il campo, la storia*. *Rivista di Psicoanalisi*, 1992, XXXVIII, 1, 45-91.
- Ferro A. *La tecnica nella psicoanalisi infantile*. Milan, Raffaello Cortina Editore, 1992. Ελληνική έκδοση: *Η τεχνική στην ψυχανάλυση των παιδιών*. Μετάφραση – Επιμέλεια: Δ. Μαλιδέλης. Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2006.
- Ferro A. *Nella stanza d'analisi*. Milano, Raffaello Cortina Editore, 1996.
- Ferro A. *Fattori di malattia, fattori di guarigione*. Milan, Raffaello Cortina Editore, 2002.
- Ferro A. *Tecnica e creatività*. Milan, Raffaello Cortina Editore, 2006.
- Finzi S. V. *Storia della psicoanalisi* Milano A. Mondadori 1986 Ελληνική έκδοση: *Ιστορία της ψυχανάλυσης*. Επιμέλεια: Δ. Μαλιδέλης. Μετάφραση Γ. Καπράλος Αθήνα, Νοόγραμμα, 2006.
- Freud S. (1912). The dynamics of transference. *Standard Edition*, XII, 111-120. London, Hogarth Press.
- Gabbard G. *Love and hate in the analytic setting*. Northvale, NJ, Jason Aronson, 1996.
- Heimann P. On counter-transference. *International Journal of Psycho-Analysis*, 1950, 31, 81-84.
- Hinshelwood R.D. *A dictionary of Kleinian thought*. Free Association Books, 1989.
- Joseph B. Transference: the total situation. *International Journal of Psychoanalysis*, 1985, 66, 447-454.
- Kernberg O. *Severe personality disorders*. New Haven, Yale University Press, 1984.
- Kernberg O. Η διάγνωση και η θεραπεία ασθενών με οριακή οργάνωση προσωπικότητας. Διαλέξεις στο Ινστιτούτο Goethe, προσκεκλημένος της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας. *Ψυχολογικά Θέματα*, 1991, 4, 1, 9-51. Μετάφραση: Όλγα Μαράτου.
- Klein M. Notes on some schizoid mechanisms. *International Journal of Psychoanalysis*, 1946, 27, 99-110.
- Klein M. On the criteria for the termination of a psycho-analysis. *International Journal of Psychoanalysis*, 1950, 31, 78-80.
- Klein M. The origins of transference. *International Journal of Psychoanalysis*, 1952, 33, 433-438. Ελληνική μετάφραση: Οι απαρχές της μεταβίβασης και άλλα κείμενα. Αθήνα, Μεταίχμιο, 2002
- Klein M. (1955). On identification. In M. Klein, P. Heimann and R. Money-Kyrle (Eds) *New directions in psychoanalysis*. Oxford, Basic Books, 1956, pp. 309-345.
- Klein M. On the sense of loneliness. In *Envy and Gratitude and other works: The Writings of Melanie Klein, Vol. 3*, pp. 300-313. London: Hogarth Press, 1963.
- Lussana P. Una ricognizione di "trasformazioni" di Bion. *Rivista di Psicoanalisi*, 2005, 3, 883-892.
- Μανωλόπουλος Σ. Η πρόσβαση της μητέρας στον ψυχισμό του βρέφους. *Ψυχολογικά Θέματα*, 2004, 10, 1-2, σελ 19-30
- Meltzer D. *The Kleinian development*. London, Karnac Books, 1978.
- Ogden T. Projective identification and psychotherapeutic technique. New York, Jason Aronson, 1982. Ελληνική έκδοση: Προβλητική ταύτιση και ψυχοθεραπευτική τεχνική. Επιμέλεια: Δ. Μαλιδέλης. Αθήνα, Νοόγραμμα Εκδοτική, 2004.
- Ogden T. *Subjects of analysis*. Northvale, NJ, Jason Aronson, 1994. Ιταλική έκδοση:

- Soggetti dell'analisi Milano Masson 1999
μετάφραση S.Gianetti -P. Leoni.
- Pick I. B. Working through in the countertransference. *International Journal of Psycho-Analysis*, 1985, 66, 157-166.
- Ponsi M. Interaction and transference. *International Journal of Psycho-Analysis*, 1997, 78, 243-263.
- Ποταμιάνου Α. *Ψυχική οικονομία και δυναμική στις οριακές καταστάσεις*. Αθήνα. Εκδόσεις Χατζηνικολή, 1993.
- Racker H. Transference and countertransference. London, Hogarth Press. Ελληνική μετάφραση: Κ. Ζερβός. Αθήνα. Εκδόσεις Καστανιώτη, 1968.
- Rosenfeld H. *Impasse and Interpretation*. London & New York, Tavistock Publications, 1987.
- Σαββόπουλος Σ. Ψυχανάλυση και/ή ψυχοθεραπεία. Στο: Χ. Ζερβής, Γ. Κωστούλας, Σ. Μανωλόπουλος, Α. Ποταμιάνου και Σ. Σαββόπουλος, *Πέντε ψυχαναλυτές μιλούν για τη σχέση ψυχανάλυσης και ψυχαναλυτικής ψυχοθεραπείας*. Αθήνα. Εκδόσεις Καστανιώτη, 2003, 25-37.
- Steiner J. *Psychic retreats: pathological organizations in psychotic, neurotic and borderline patients*. London. Routledge, 1993.
- Tustin F. *Autistic barriers in neurotic patients*. London. Karnac, 1986.
- Χαρτοκόλλης Π. Βαριές διαταραχές προσωπικότητας: η δική μου θεραπευτική προσέγγιση. 2ο Συνέδριο Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας: «Θεωρία και κλινική προσέγγιση των οριακών προσωπικτήτων». *Δελτίο της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας*, 14, 2004.
- Χαρτοκόλλης Π. *Time and timelessness or the varieties of temporal experience*. New York. International Universities Press, 1983. Ελληνική έκδοση: *Χρόνος και αχρονικότητα*. Μετάφραση: Μίνα Χαράλαμους Επιμέλεια: Δροσούλα Τσαρμακλή. Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2006.